HET PROCES

scriptie van Rashel

INLEIDING/TEASER IS TE BEKIJKEN OP: https://www.behance.net/gallery/90462139/trial

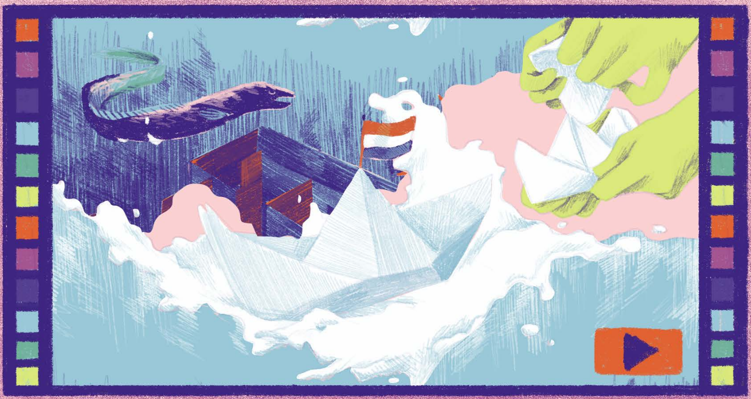

HOOFD STUK
1

Intrinsieke motivatie in een terugblik naar vroeger tot half 20e eeuw

Waarom?

Ik heb het in de inleiding al even kort verteld, ik vind het enorm interessant om te speculeren over van alles en nog wat (Niet dat het altijd moet kloppen, maar daar heb ik ook ruimte voor gelaten in hoofdstuk 5!) Ook een hele belangrijke fase waar we allemaal doorheengaan, waarom!?

Zeker weten waarom mensen oorspronkelijk zijn begonnen met het maken van beeld, is onmogelijk. Dit betekent gelukkig niet dat we er niet naar kunnen kijken. Er zijn namelijk een heleboel verschillende manieren om ernaar te kijken, zo veel als dat er mensen zijn. Natuurlijk zijn er ook altijd bekende gezichten te koppelen aan verschillende denkwijzen:

Charles Darwin was bijvoorbeeld bijzonder geïnteresseerd in de ontwikkeling van leven en met name hoe er in de diversiteit van het leven toch veel overeenkomsten te vinden waren. Hij staat dan ook bekend om zijn evolutietheorie. Darwin zou beeldende communicatie wellicht ook zien als een van de tools die we hebben ontwikkeld om te overleven. Mensen die extra goed konden communiceren zijn genetisch vaker voortgeplant en daardoor zit communiceren doormiddel van beeld in onze genen.

Plato was een filosoof uit het oude Griekenland. Plato verteld in de Phaedo (een van zijn dialogen) over zijn ideeënleer. In deze wereld is volgens hem de motivator het goede, ware en schone. ‘Het begin der wijsbegeerte is verwondering’ zei hij. Mensen waren verwonderd door de schoonheid om zich heen dat ze het graag verder onderzochten. Volgens mij zou Plato het helemaal met me eens zijn om verder te gaan op je interesses en je door je verwondering te laten motiveren. Het begin van beeldende communicatie zou dan zijn om deze verwondering met de wereld te delen.

Een groot deel van de mensen is aanhanger van een geloof, dat maakt religie een erg belangrijk onderdeel van de geschiedenis. Om zo veel mogelijk mensen te overtuigen is het bij velen gebruikelijk alle kennis te delen. Doordat velen niet schreven zijn er veel verhalen geïllustreerd. Natuurlijk bestond het communiceren via beeld al langer, maar religie heeft het toch wel populairder gemaakt.

René Descartes was een Franse filosoof en hij trok alles in twijfel. Je kan van niks geheel zeker zijn, zelfs niet óf er wel een verleden is geweest. Het enige waar je zeker van kan zijn is dat je zelf bestaat. Een bekende uitspraak van Descartes was dan ook:
‘**Cogito ergo sum**’, ik denk dus ik ben.

Als laatste vond ik een redelijk opmerkelijk standpunt van de Engelse natuurkundige Isaac Newton, hij zou namelijk de wereld observeren als een cryptogram, een puzzel. Voor Newton zou het gebruiken van beeldtaal dan ook onderdeel uitmaken van een groter geheel waar uiteindelijk één unaniem antwoord op te geven is. Het klinkt misschien wat willekeurig, maar ik vond het wel opmerkelijk.

Zo zou ik nog wel eindeloze mogelijkheden noemen om ernaar te kijken, maar dat ga ik niet doen. Zelf denk ik, net als het holisme, dat er verschillende factoren zijn en hoe je er ook naar kijkt, ergens zit er toch wel een kern van waarheid in. Mensen hebben namelijk allemaal verschillende redenen om beeld te maken, dat zal op het begin ook zo geweest zijn.

Pagina 69 van het boek New pathways in psychology – Colin Wilson
‘This is one of the most urgent problems for civilized man. He has created civilization to give himself security for what? For Boredom? His chief problem seems to be that most human beings need a certain amount of challenge, of external stimulus, to stop them from sinking into the blank stare and blank consciousness of the idiot.’

Mensen worden ongelukkig van te veel inactiviteit, mensen hebben uitdaging nodig. Volgens Wilson zouden mensen zich nutteloos voelen als ze stilstaan en het kan zelfs psychologische problemen veroorzaken. Dit is ook een van de grote redenen dat dagbesteding wordt ingezet voor mensen die in de maatschappij tussen wal en schip vallen. Zo kunnen mensen zich nuttig maken en nuttig voelen en wordt het gevoel van eenzaamheid vermeden.
In zekere zin zijn we dus ook slaaf van deze activiteit, we hebben het nodig om goed te blijven functioneren. Zonder motivatie vallen we steeds dieper in de vicieuze cirkel van demotivatie en mentale depressie. Later in dit onderzoek ga ik het hebben over hoe beeldmakers dit dilemma aanpakken en waarom oplossingen niet voor iedereen hetzelfde werken.

Zoals ik al zei gebruikt de mens beeld om te communiceren en ideeën over te brengen. We kijken bijvoorbeeld naar dingen die ons interesseren en proberen dat over te dragen naar de ander. Een van de grootste inspiratiebronnen zie je overal terugkomen in de kunst, de natuur. Door te kijken naar de wereld om ons heen zijn we niet alleen beter gaan begrijpen hoe dingen werken. We hebben diezelfde technieken die natuur ons voorschotelt ook gebruikt in onze eigen techniek en wetenschap.

De natuur heeft in een oneindig proces met haar omgeving namelijk al allerlei problemen opgelost. Net zoals Charles Darwin vind ik dit zeker een oneindige bron van inspiratie. Het werk van observerende tekenaars, die voornamelijk naar waarneming werkten, werden vaak gebruikt in leerboeken. Prachtige wetenschappelijke illustraties zijn er over de jaren gemaakt door puur te observeren hoe alles in de natuur in elkaar zit, van binnen en buiten en door alle seizoenen heen.

Een heel mooi voorbeeld van iemand die zijn interesses inzette in zijn werk was Athanasius Kircher (1602-1680). Hij maakte beelden over verschillende fascinaties van hem zoals Egypte (egypotologie), China (sinologie) en over de aarde (geologie). Ook was Kircher geïnteresseerd in geneeskunde en machines.

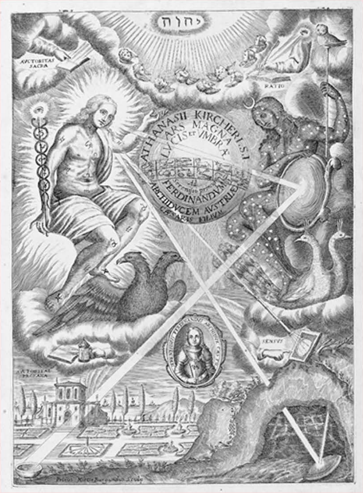
יהוה
AVCTORITAS SACRA
RATIO
ATHANASII KIRCHERI S.I. ARS MAGNA LVCIS ET VMBRAE
AD FERDINANDVM ARCHIDVCEM AVSTRIAE
SENSVS
AVTORITAS PROFANA

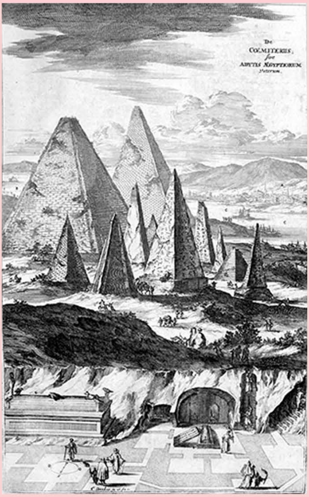

Mensen lijken trouwens al sinds het begin geïntrigeerd te zijn door de natuur.
De eerste beelden die we tot nu toe hebben ontdekt waren dan ook beelden van runderen, paarden en herten.
Beeld hoeft echter niet altijd gebaseerd te zijn op dingen die mensen eerder zagen. De interesse voor het onbekende is dan ook een oorsprong voor vele ideeën en uitwerkingen.

Een voorbeeld is Hilma af Klint (1862-1934). Ze vormde rond 1900 met vier vrienden 'the Five', een groep waarmee ze werk maakte dat onzichtbare onderwerpen als infrarood en röntgenstralen verbeeldde.
Ook Annie Besant (1847-1933) en Charles Leadbeater (1854-1934) haalden inspiratie uit het onzichtbare. In 1901 publiceerden ze thoughtforms, dit waren beelden bij ideeën, emoties en geluiden. Wassily Kandinsky (1866-1944) nam dit als inspiratiebron en ging bijvoorbeeld weer verder met het muzikale aspect.

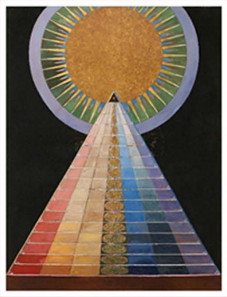

Hilma af Klint – altarpiece No 1

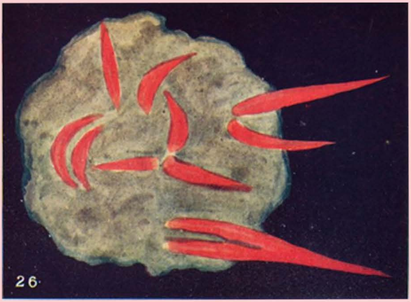

Annie Besant & C.W. Leadbeater fig. 26 angry jealousy

Naast het communiceren met schilderijen en tekeningen zijn er tegenwoordig natuurlijk nog wel meer mogelijkheden. Met film kun je bijvoorbeeld nog net iets meer vertellen, door het tijdsaspect. Ook kun je geluid gebruiken voor een completere beleving.
Een middel dat tegenwoordig steeds commerciëler wordt is de virtuele realiteit, waar je letterlijk een hele digitale wereld om de kijker heen kunt bouwen. Het enige wat er nog aan mist is het gevoel en de geur. De mogelijkheden voor de toekomst zijn echt wel een grote motivator voor mij, het lijkt me geweldig om mensen een complete ervaring te kunnen geven. Ik vraag me af wanneer emoties echt kunnen worden overgebracht, we nog een verschil kunnen zien tussen de werkelijkheid en deze 'fantastische ervaringen'

'Waarom' is dus in de zin van het communiceren met beeld niet in één stelling te beantwoorden, iedereen heeft zijn eigen redenen. Wel kunnen we zien dat we als mens gemotiveerd zijn om steeds meer leren en dat er over de tijd die we hier al rondlopen al geweldige dingen voor elkaar hebben gekregen. Ik zou het niet anders willen.

HOOFDSTUK 2

Het werkproces van de industriële revolutie tot nu

Hoe?

We hebben nu een redelijk beeld van verschillende inspiratiebronnen voor de mens, maar wie zegt dat je goudvis niet de wereld net zo interessant vindt? Wát zorgt ervoor dat wij als mensen gemotiveerd zijn er ook iets mee te doen?

Een ding waar mensen schijnbaar heel goed in zijn is denken. En dat brein van ons kan maar zo de reden zijn dat we besluiten niet alleen de bomen te aanschouwen, maar ook vast te leggen met een mengsel van pigmenten en bindmiddelen op een opgespannen doek. Mensen zijn vooral goed in verbindingen leggen tussen dingen die helemaal niks met elkaar te maken hebben waardoor er een totaal nieuw idee ontstaat.
Er zijn ook wel voorbeelden te vinden van dieren die dit kunnen, maar dan blijft het vaak bij gereedschappen om te overleven. De mens doet ook een heleboel dingen schijnbaar zomaar, om te kijken of er misschien iets interessants gebeurt.

Over de dag sla je meer informatie op dan je denkt. Veel van deze informatie ervaar je niet bewust, maar toch blijft je onderbewuste er soms mee worstelen. We geven ons brein tegenwoordig niet eens de tijd om even bij te komen en rennen van de ene taak naar de andere. Als je wél de tijd neemt om tot rust te komen, merk je dat dát vaak juist de momenten zijn dat die onderbewuste gedachten je weer te binnen schieten.
Het voelt alsof je brein toch stiekem heeft zitten stampen en mixen en blijven er soms hele rare combinaties over.

Waarom staan bomen eigenlijk stil? Zouden ze niet beter af zijn als ze het beste plekje onder de zon konden opzoeken? En als we planten zouden kruisen met insecten, kunnen we dan planten maken die dat soort dingen doen?
[Omdat je dan bijvoorbeeld hebt gezien dat het plantje in je raamkozijn groeit naar de kant waar de zon vandaan komt]

Tegenwoordig vergeten mensen dus wel eens om stil te staan en dat je mag genieten van het leven. We wonen in een land waar je de kans krijgt om jezelf van alle kanten te ontwikkelen. Met mijn eigen werk wil ik niet alleen laten zien dat ík er bewust voor kies om te doen wat me gelukkig maakt, ook zou ik graag mensen bewuster willen maken van hun keuzes en zorgen dat niemand zich geleefd voelt. Mensen raken tegenwoordig steeds vaker overwerkt en verliezen zichzelf in het aantal balletjes dat ze omhoog aan het houden zijn. Soms is het antwoord simpeler dan je denkt.

Persoonlijk heb ik wel ervaren hoeveel de wereld tegenwoordig van je vraagt. Je hebt soms zelfs bijna het idee dat je hier geen keuze in hebt, terwijl jíj degene bent die het moet doen. Er zijn echt een heleboel mogelijkheden, zo veel dat jij geen tijd hebt om er aanvulling aan te geven. Dat is waar mensen vergeten dat ze keuzes moeten maken en soms beter tijd moeten vrijmaken voor zichzelf.

Dit is niet altijd zo geweest. Het werkproces is, ook in de creatieve industrie, in versnelling gegaan. Alles moest efficiënter en fabrieken namen het werk uit de handen van ambachtslieden. Makers op allerlei werkvlakken hebben deze revolutie de schuld gegeven van al hun problemen of hebben er dankbaar gebruik van gemaakt. Het gedachtegoed over de kunst sloeg om en kunst werd toegankelijker.
Mensen zijn in het werkproces efficiënter gaan denken en kunst is steeds conceptueler geworden. Ambacht en kunst lijken door deze tijd te zijn gescheiden, waardoor realisme nu meer wordt gezien als een technisch kunstje en de daadwerkelijke **kunst** nu voornamelijk conceptueel is.
Ook in de illustratiewereld lijkt er een soortgelijke tweedeling te zijn ontstaan; illustratie voor commerciële doeleinden of in opdracht en autonome illustratie, dat ook vaak minder letterlijk is. Zelf zoek ik vaak naar een tussenweg, ik maak werk vanuit een interesse voor een onderwerp en dan bedenk ik er een toepassing voor. Opdrachten begin ik dan ook vaak op experimentele basis en daarna werk ik binnen de kaders naar een eindproduct.

Natuurlijk is het maar net wat voor jou werkt, sommige mensen houden wel van de drukte en blijven het liefst geëngageerd met de wereld om zich heen. Mijn punt is echter, dat omdat je tegenwoordig zo veel onder je neus krijgt, er minder aandacht kan zijn voor de details.
Ik had het al even over de drukke wereld van tegenwoordig en hoe je door al die informatieovervloed soms vergeet stil te staan en goed te kijken. Wie weet welke dingen je in je leven allemaal mist omdat je brein bezig wordt gehouden.
Een mooi voorbeeld hiervan is het beroemde experiment met de gorilla. Je wordt in het filmpje gevraagd je bezig te houden met de bal. Terwijl de bal continu heen en weer wordt gegooid loopt er een man in een gorillakostuum door het beeld. Veel mensen zijn totaal gefocust op de bal en zien daardoor die hele gorilla niet. Dit heet selectieve aandacht en laat zien dat je opmerkelijke, soms zelfs belangrijke dingen kunt missen als je ergens anders op gefocust bent.

Terugkomend op het werkproces, het is interessant om het eens te benaderen vanuit een ander perspectief, dus dat ga ik nog even doen. Creativiteit heeft namelijk niet alleen maar iets met kunst te maken, maar zit in alles wat we als mensen doen. Oud-hoogleraar wijsbegeerte en filosoof Theo de Boer bespreekt in een artikel van Trouw 4 'zuilen' van de filosofie die ik zou willen terugkoppelen naar illustratie. Het creatieve proces bij het schrijven van een tekst als filosoof kan namelijk heel goed dezelfde zijn als voor het maken van een illustratie. Voor beide heb je namelijk een zekere inspiratie en motivatie nodig en heb je te maken met het overbrengen van een verhaal of gedachtegoed.

Als eerste noemt hij inspiratie, waar doen we het voor? Het sluit goed aan op hoofdstuk 1, waarom mensen zijn begonnen met het maken van beeld. Het gaat volgens de Boer over de basis, we hebben het het meest nodig, maar het minst in de hand.

Als tweede noemde hij ervaring, waarbij je stil staat bij de inhoud. Waar gaat het nou eigenlijk over? Dit is belangrijk zodat je niet je band met de ervaring verliest. Er ontstaat zelfontplooiing van het begrip en beschouwingen die de realiteit raken.

Het is natuurlijk vanzelfsprekend hoe dit koppelt aan de illustratie, je hebt om een bepaalde reden het onderwerp van die illustratie gekozen. Wanneer je niet die 'band' hebt met hetgeen waar je over illustreert, verlies je later ook de kijker daarmee.

Daarna vraagt hij 'Hoe komen ze erbij? Verbeelding, stijl en compositie bepaalt ook hoe je werk wordt ontvangen. Begrijpen mensen het? Of zeker ook bij de illustratie; komt je verhaal over?

Als laatste het punt ‘redelijk nadenken’. Hoe bewijs je het allemaal? Dit is misschien in de illustratie niet letterlijk van toepassing, maar het is altijd goed om kritisch naar je eigen werk en dat van anderen te kijken.
Deze basispunten, 4 zuilen van de filosofie, zijn voor de Boer een vertaling van het zinvolle aan zijn werk, het werk zonder de onzin. Lezen, schrijven en voorlezen. Als ik dat zou vertalen naar illustratie is illustratie zonder onzin, de kale basis van het werkproces: **zien, maken en vertellen.**

Het werkproces is dus hier en daar wel veranderd en lijkt ook erg afhankelijk van de situaties om je heen. Als je de hele dag door alleen maar dezelfde cartoons kijkt en nooit iets anders ervaart, wordt het erg lastig creatieve connecties te maken.
Ook wanneer je altijd super op de hoogte bent van de nieuwste dingen, zou je brein niet de rust kunnen vinden om er daadwerkelijk iets mee te doen. Gelukkig is er volgens de Boer een goede oplossing, zonder onzin: je ziet wát je wilt zien, maakt wat je wilt maken op een manier dat mensen het kunnen begrijpen (heel belangrijk) en dan laat je ze met **goede voorbeelden** precies zien wat jij wilt vertellen.

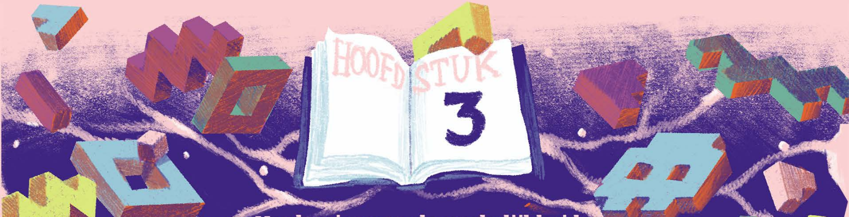

Verdraaien van de werkelijkheid

En als we nu terugkijken naar vroeger, hoe vertaald dat tegenwoordig nog? Kunnen we er wat van leren? Tuurlijk!

Als eerste is natuurlijk lang niet alles compleet, je krijgt alleen te zien wat er nog van over is gebleven. Misschien waren ze in de oertijd wel super geobsedeerd door wolken, maar zie je daar niets van terug nu omdat ze zich uitten doormiddel van iets dat allang is vergaan. Tenzij het generaties wordt doorgegeven en opgeschreven, weet je het niet.

En zelfs als het dan wordt opgeschreven, hoe weet je dan zeker dat het klopt? Soms wordt geschiedenis met terugwerkende kracht gewoon veranderd. Het zou maar zo kunnen dat er iets gigantisch interessants is gebeurd in het verleden, maar omdat iemand vond dat het niet meer door de beugel kon gewoon vernietigd is. Ook kan er een heleboel wat we wél weten gefabriceerd zijn door een of andere joker die dacht dat het grappig was. (Het zou natuurlijk ook gewoon verkeerd kunnen worden geïnterpreteerd door mensen.)

Als iemand ook gewoon niet de waarheid verteld over een bepaalde gebeurtenis of niet wordt geloofd, zal het verhaal altijd zo blijven zoals het is opgeschreven. Tenzij er ergens een typfoutje ontstaat met de vertaling of iemand ‘vertaalt’ gewoon een tekst zonder echt die taal te spreken. Kortom: je kunt het niet weten.

Als laatste kijk je nooit met een onbevangen blik, zonder dat je het misschien zelf doorhebt kijk je met je eigen vooroordelen. Dit komt door je ervaringen, je legt sneller associaties dan je denkt. **Project Implicit**, ontwikkeld door psychologen van verschillende universiteiten in Amerika laten je precies dit zien. Het programma is zo ontworpen dat je geen tijd hebt om na te denken over je keuzes en toch associeert je onderbewuste goede gevoelens bij woorden met goede gevoelens bij plaatjes. Door snel de woorden te koppelen kunnen de onderzoekers zien hoe mensen onbewuste vooroordelen hebben.

Als we met een scheve blik kijken, naar beelden waarmee zijn geknoeid, hoe kunnen we dan nog zeker zijn van onze geschiedenis? Blijkbaar niet, maar toch wel van onze eigen herinneringen? Het brein blijkt redelijk onbetrouwbaar, sterker nog, herinneringen zijn een van minst betrouwbare bronnen en een van de grootste redenen dat mensen in Amerika onschuldig in de gevangenis belanden. Je herinneringen zijn zo onbetrouwbaar dat je ze continu verward met andere ervaringen en emoties. Zelfs het lezen van verhalen of het kijken van films kan herinneringen maken waarvan je brein niet meer weet of ze echt waren. In **Mindfield**, een webtelevisieserie op Youtube onderzoekt presentator Michael Stevens dat je herinneringen van mensen kan vormen en zelfs hele nieuwe herinneringen kan planten die nooit zijn gebeurd. Wat ik vooral interessant vind is wanneer mensen zelf gaan verdedigen wat ze in de eerste instantie niet wisten of hadden gekozen. Veel van onze keuzes lijken niet bepaald doordacht en door deze haastige manier van denken verliezen veel mensen uit het oog wat ze in de eerste instantie zeiden of dachten. Ze passen zelfs dingen aan die eerst anders waren.

Het lijkt wel of het voorstellen van de gebeurtenis in je hoofd al een herinnering kan maken, één die net zo echt voelt als een herinnering die je echt hebt meegemaakt. Hoe meer je je kunt inleven in de ervaring, hoe geloofwaardiger het voor je brein wordt. En als ik me dan in hoofdstuk 1 afvroeg wanneer we niet meer zouden kunnen zien of iets echt is of virtueel, waar houden de schildpadden dan op?
(Er is een bekend voorbeeld als uitleg voor alles wat we kunnen observeren, alles is gebaseerd op informatie die eigenlijk nooit zeker kan zijn. Het lijkt op het gedachtegoed van Descartes alleen wordt er een grap van gemaakt: **it's turtles all the way down**.)

Zelf ben ik trouwens echt een zeef als het gaat om details of specifieke informatie, al helemaal na het slapen. Ik weet alleen altijd nog heel goed een geur te herkennen of het gevoel dat ik had in een bepaalde situatie van mijn kindertijd, dat vergeet ik niet.
Wat betekent het verdraaien van de werkelijkheid voor je eigen proces? Je mening kan altijd veranderen over je eigen werk, wanneer bijvoorbeeld een ander iets zegt of associeert. Je kan tijdens het proces je zelfvertrouwen verliezen en het op willen geven of je krijgt juist meer zelfvertrouwen en haalt er iets compleet nieuws uit dat je van tevoren niet verwachtte.

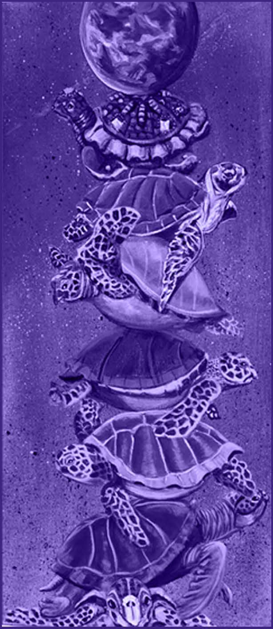

Ik kijk soms terug op mijn eigen werk met een nieuwe blik en zie dan altijd dingen die beter kunnen. Dan moet ik mezelf eraan blijven herinneren dat alles in totaal een proces is en dat elke stap een stap vooruit is, ook al lijkt het een stap achteruit. Zolang je keuzes blijft maken vanuit je eigen overtuiging en niet je werk veranderd voor een ander terwijl je zelf wat anders wil, is het een goede keuze.

De werkelijkheid verdraaien is trouwens ook een van mijn grootste inspiratiebronnen, sciencefiction en fantasy thema's vind ik helemaal te gek. Het nadenken over hoe iets zich op een andere manier zou kunnen gedragen of in de toekomst zou kunnen veranderen blijft uniek. Je kan oneindige mogelijkheden bedenken, maar naarmate je meer keuzes maakt in een verhaal beïnvloedt het elkaar toch. Door een bestaand aspect te nemen en dat te vermengen met onbestaande mogelijkheden krijg je een geloofwaardig verhaal waar je jezelf helemaal in kunt verliezen.

Illustratoren die me erg inspireren zijn Shaun Tan en Jean Giraud (Moebius). Hun werk lijkt op een bepaalde manier ergens ver weg te kunnen bestaan en dat maakt me nieuwsgierig naar het verhaal.

Het werk van Shaun Tan komt heel dicht bij de realiteit van het leven en Tan vermengd dat in zijn werk met het magische van zijn fantasiewerelden. Ik heb zelf het boek the arrival en hij is echt geweldig geïllustreerd. Het verhaal is treurig en zijn beelden prachtig, er staan ook alleen maar beelden in, geen tekst, maar dat heeft hij ook niet nodig om het verhaal over te brengen.

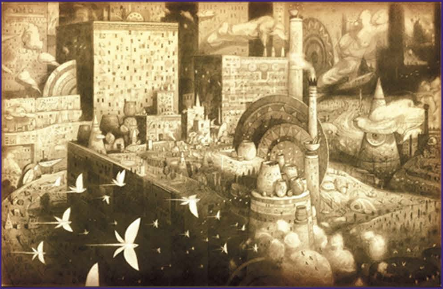

Shaun Tan (the arrival)

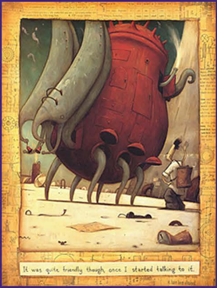
It was quite friendly though, once I started talking to it.

Shaun Tan (lost&found)

Van het werk van Jean Giraud, Moebius, wordt ik ook altijd heel blij. Ik houdt gewoon van dromen over een wereld waarin je steeds nieuwe dingen kunt ontdekken en nieuwe culturen met andere gewoontes dan je al kent.

Hij had een bepaald 'trucje' als ik het zo mag noemen waardoor hij voor zichzelf een veilige omgeving creëerde. Hij werkte namelijk onder een pseudoniem. Onder de naam Giraud

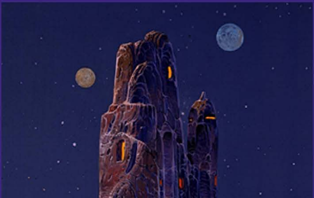

bracht hij alleen niet-experimenteel werk uit, terwijl hij als Moebius helemaal los kon gaan. Dit lijkt me voor mijn eigen werk ook nog wel een goed idee, aangezien ik soms het gevoel heb dat iets tussen mijn oren me vaak tegenhoudt om helemaal los te gaan. Ook vind ik het fijn om af te wisselen tussen manieren van uitwerken, waardoor mijn werk soms lijkt op dat van 2 verschillende mensen.

Moebius (Arzach)

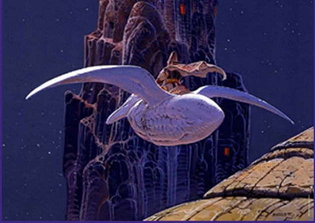

Werelden als die van Harry Potter en Lord of the Rings zijn voor velen een grote inspiratiebron. Het lijkt me heel tof als je een verhaal zo gedetailleerd kan bedenken, dat je er zo veel boeken over kunt schrijven.

Mijn eigen werk is natuurlijk (nog) niks bij alle voorbeelden hierboven, maar om toch een beetje te laten zien dat die interesses erdoorheen schijnen;

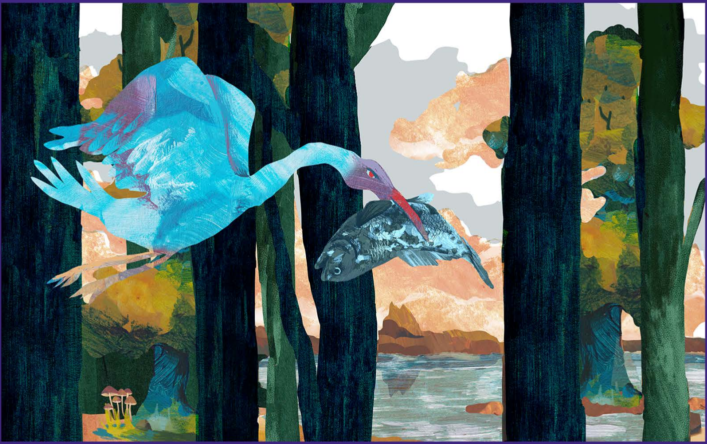

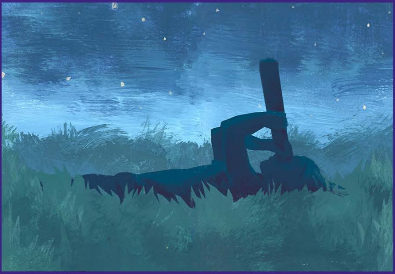

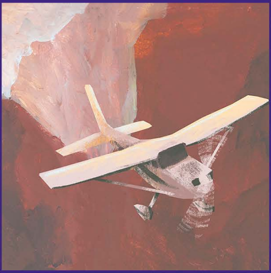

HOOFDSTUK
4

De Rol van het Beeld
hoe accepteren we de feiten en kunnen we ze omzetten naar iets positiefs?

De titel van dit hoofdstuk klinkt je waarschijnlijk negatief in de oren maar ik wil hiermee juist hoop inblazen. We hebben nu gekeken naar mensen die inspiratie halen uit geweldige dingen, fysiek en zelfs onbestaand. Beeld kan vervolgens een rol spelen in de uitwerking van al die ideeën. In dit hoofdstuk ga ik even weer langs een paar onderwerpen en probeer ze dan te bekijken met een andere blik.

De motivaties achter alles wat we doen en keuzes die we maken zijn niet anders dan de motivaties om beeld te maken. Zo raak je bijvoorbeeld in een soort trance als je werkt aan een tekening, een hyperfocus waardoor je even de tijd vergeet. Het maken van een tekening werkt zelfs als een soort therapie, je wordt er rustig van en kan je even losmaken van de realiteit. Mensen die eigenlijk altijd iets te doen hebben leren door deze focus dat er meer is dan alles wat ze in hun hoofd hebben. Net als mediteren vergt het niet veel nadenken en gaat het op gegeven moment zijn eigen gang. Het is gewoon leuk.

Je kunt aan mensen via illustraties ook bepaalde ideeën en emoties doorgeven, waardoor je ze bijvoorbeeld aan het denken kunt zetten, of je ervaringen met ze kan delen. Zoals ik bij Shaun Tan en Moebius helemaal enthousiast raak, hoop ik ooit ook anderen te inspireren. - zo willen anderen ook hun ideeën doorgeven, om ook iets achter te laten als je weer gaat.

Beeld is veel veranderd over de jaren, elke cultuur heeft ook weer andere voorkeuren. Zoals ik al zei wordt de wereld steeds efficiënter en mensen nemen vaak niet meer de tijd om het proces te waarderen. Je kunt jezelf verliezen in al het praktische van tegenwoordig en oude ambachten zijn tegenwoordig onbetaalbaar, omdat mensen kiezen voor snel en goedkoop.

Als je even terugblikt naar een tijd toen kunst nog voor slechts een kleine groep mensen was, kun je nu treuren om de afname van ambacht. Tegelijkertijd heeft de industriële revolutie een heleboel goede dingen met zich meegebracht. Tegenwoordig lijkt iedereen wel te kunnen tekenen, je hoeft er niet meer jarenlang voor in de leer. Autodidacten maken een groot deel uit van de maatschappij en er zijn bijna geen grenzen voor wat je kunt leren op het internet. Niet alleen kun je alle illustratoren die je bewonderd op de voet volgen en leren van hun werk, er zijn ook talloze mensen die je gewoon kunt mailen of kunt vragen om naar je portfolio te kijken. De wereld ligt aan je voeten. Het internet is één grote database van alles wat er bestaat, je kunt op je gemak het werk van meesters bestuderen en vervolgens aan de slag gaan als portretkunstenaar.

In het tweede hoofdstuk noemde ik al mensen die juist gebruik maakten van de industriële revolutie en ik kan me deze dagen bijna niemand voorstellen die beter af zou zijn zonder. Mensen maken redactionele illustraties terwijl de redactie waarvoor ze het maken op één oor ligt. In de ochtend ligt de illustratie klaar om die dag in de krant te verschijnen, wanneer de illustrator op het andere oor ligt.

Doordat je op het internet zo ontzettend veel informatie bij elkaar hebt kun je leren van mensen die eerder diezelfde paden bewandelden, ook al is het generaties geleden. Dit was vroeger echt niet zo vanzelfsprekend. Een aantal voorbeelden uit het verleden waar ik nog erg veel aan heb gehad zijn Fritz Kahn, een gynaecoloog en tevens illustrator. Hij schreef en was een soort artdirector voor zijn eigen werk. Ook vind ik natuurlijk Leonardo da Vinci heel tof, bijna een handelsnaam voor een alleskunner. Da Vinci leefde wel echt in een betere tijd dan Kahn, Kahn kon na de oorlog zijn creatieve werk niet meer voortzetten. Naast Kahn en da Vinci vind ik ook het werk van Ernst Haeckel fantastisch, een Duitse bioloog die geweldige platen heeft gemaakt van onder andere kwallen.

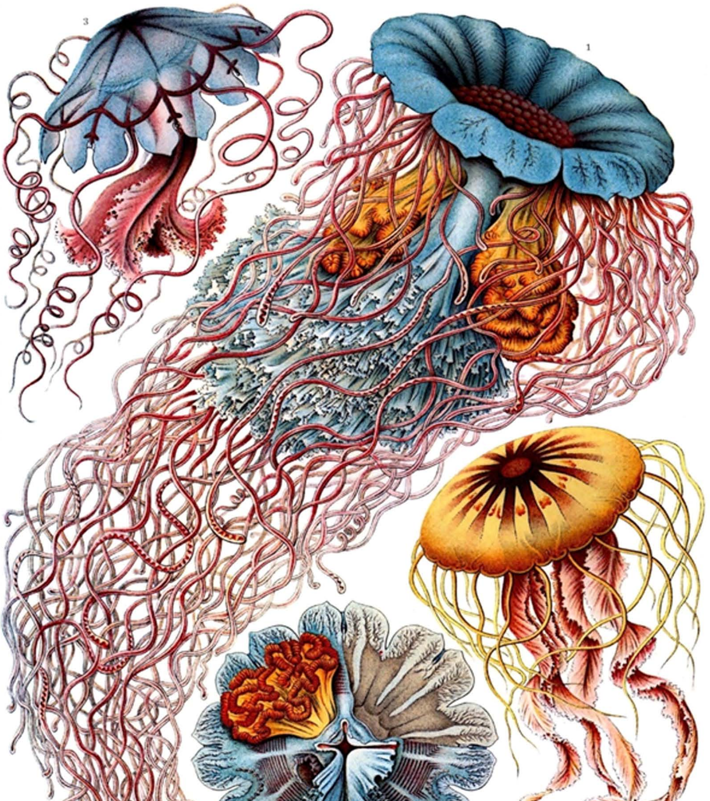

Ernst Haeckel

Ondanks dat je veel voor elkaar kunst krijgen door het internet, kan het ook narigheid met zich meebrengen. Doordat beeld door andere mensen anders kan worden opgevat dan de maker het bedoelt, kan een kleine irritatie al snel uitgroeien tot een volksgericht of maatschappelijk probleem. Het nadeel van het internet is dus een polarisatie van je klanten, dat hoeft niet negatief te zijn. Zoals ik al noemde werkt Jean Giraud onder een pseudoniem, om ook verschillende mensen dat te geven wat ze verwachten.

Soms moet niet de kunstenaar, maar het werk verdraaid worden. Bij rechtbanktekenen is het namelijk niet geaccepteerd om de daders precies na te tekenen, wegens hun privacy. De rechtbankillustrator moet kernmerken uitlichten die de dader karakteriseren en ze vervolgens een beetje uit de waarheid trekken. Als ze wel realistisch zouden mogen werken, hadden ze net zo goed een foto kunnen nemen.

Met beeld mensen beïnvloeden kan op zijn beurt een nieuwe kijk op de wereld geven, een nieuwe blik wellicht op een oud probleem. Net als vele boeken die geschreven zijn waar mensen liever niet mee geassocieerd wilden worden (zoals Nietzsche zijn boeken uitgaf onder andere namen) kunnen illustraties ook verkeerd overkomen. Illustraties kunnen verkeerd worden begrepen en daarbij ook mensen kwetsen. Je moet echter zelf afwegen wat je wilt vertellen met je illustraties en de positieve effecten afwegen tegen de negatieve effecten. Je kan niet iedereen gelukkig houden.

Door het nadenken over alles dat met je werk te maken heeft, kan je best over jezelf gaan twijfelen. Het accepteren dat niet altijd alles zo gaat als je wilt, is lastig. Veel mensen die worden geconfronteerd met de aard van hun werk slopen gaandeweg hun zelfvertrouwen. Ik zie best veel mensen die in hun proces kampen met dilemma’s waar de gemiddelde mens nooit bij stil zou staan.
Creativiteit ligt dan ook nauw samen met emoties. Martha Nussbaum zei hierover dat emotie en rede vaak tegenover elkaar geplaatst worden in de traditionele filosofie, terwijl Nussbaum emoties ook zeker ziet als vormen van cognitie. Emoties zijn manieren om waar te nemen en belangrijke gegevens om een keuze op te baseren of een probleem mee op te lossen. Volgens Nussbaum zijn emoties onderdeel van redelijke overwegingen, omdat ze iets zeggen over wat we belangrijk vinden en waar we waarde aan hechten. Het is belangrijk dit te erkennen en om niet te ontkennen dat we in de essentie behoeftig en aanhankelijk zijn. We zijn ten slotte allemaal mensen.

Ik ben het hier zeker met Nussbaum eens, in je emoties zit kracht, en als je je loskoppelt van je emoties, dan zul je dat terugzien in je werk. Het klinkt misschien zweverig, maar passie kun je zien. Wanneer je als maker niet meer voor jezelf maakt, of vanuit een zekere overtuiging of inspiratie, kom je klem in je werk of werk je met tegenzin.
Ik denk dat het komt door iets wat ook Nussbaum zei, juist in die kwetsbaarheid, die we gemeenschappelijk hebben, is het goede ervaarbaar. Uit gemeenschappelijk besef van de kwetsbaarheid, is mededogen mogelijk. Dit sluit ook aan op wat ik eerder in de inleiding schreef: als je werk maakt vanuit jezelf, vanuit je eigen overtuiging, dan kun je er donder op zeggen dat een ander het met je eens is.

Er is ook een hele goede film gemaakt over het principe dat een mens niet kan rationaliseren zonder emoties; The Giver. In deze film denken mensen beter af te zijn zonder emoties en de herinneringen die daaraan gekoppeld zijn. Er is geen haat en geen liefde. Iedereen is gewoon 'normaal' – tot ze erachter komen dat een mens (natuurlijk) niet zonder een emotionele band kan en gevoelens heel mooi kunnen zijn.
Het is dan ook wel logisch dat Annie Besant en Charles Leadbeater doken in de wereld van emoties en gedachten. Het staat dicht bij je als maker en je kan je niet voorhouden dat je geen emoties hebt over je proces.

Beeld speelt dus zeker een grote rol in het omgaan met dilemma's en ook al zijn mensen het er niet mee eens, je wilt als illustrator iets vertellen en je maakt het niet voor de mensen die het niet willen zien. Je doorloopt een proces voor jezelf en bepaalt zelf welke richting je neemt.

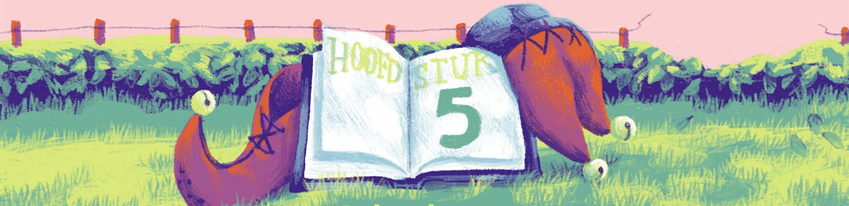

In de toekomst

Doordat je soms het gevoel hebt dat iets moet, vergeet je dat je eigenlijk gewoon de vrijheid hebt. Om die reden wilde ik dit hoofdstuk er ook bij nemen. Ik heb hier en daar in het verhaal al wel een paar ideeën laten vallen, maar het moet toch echt een hoofdstuk apart worden. Eindelijk een hoofdstuk waarin alles eventjes 'mag' want dat is ook heel belangrijk in een proces. Een soort illusie van vrijheid waardoor je toch soms niet iets verder komt dan zonder dat je denkt die vrijheid te hebben. Om toch iets aan de fantasie over te laten; welke kant gaat alles op?

In dit hoofdstuk wil ik je vertellen over hoe ik mij helemaal ga voorbereiden op de toekomst. De toekomst kan je zien als een voorspelling, gebaseerd op wat je nu weet of als een hoopvolle blik naar allerlei mogelijkheden. Hoe dan ook gaat er na de academie nogal wat veranderen. Ik heb namelijk gekozen voor een redelijk abstract vak, een diploma dat ik op oneindige manieren kan gebruiken. (ik zeg wel diploma, maar dan heb ik het vooral over de ervaringen die ik heb opgedaan op de academie.)

Ik denk altijd dat ik veel te weinig tijd heb om alles te realiseren wat ik wil doen, tot dat ik echt ga nadenken over de jaren die ik zeer waarschijnlijk nog te gaan heb. Ik probeer alles altijd beetje voor beetje te bedenken, de toekomst pakt immers nooit uit zoals je het had gepland. Het is slim om voor de komende 5 jaar toch wel een ruw plan te hebben dus ik ga mijn best doen dat in dit hoofdstuk te realiseren.

Als eerste ga ik wat vertellen over een interessant boek dat ik vond in de mediatheek op het moment dat ik op speurtocht was naar een goed onderwerp voor mijn scriptie. Het boek heet **5 minds for the future** en is geschreven door Howard Gardner. Het lijkt een hopeloze poging te voorspellen hoe mensen in de toekomst als samenleving met elkaar om zullen gaan en welke persoonlijkheidstrekjes je het beste zou kunnen adopteren om mee te draaien in deze samenleving.
De wereld zit tegenwoordig vol met interessante ontwikkelingen en ontdekkingen die ons in de nabije toekomst zouden kunnen begroeten. Dit boek vertelde me over een aantal manieren waarmee we ons voorbereidt mogen noemen op de toekomst, en ik vind ze best interessant.

Het eerste punt komt neer op het achtervolgen van en vak voor jezelf, niet voor een ander. In de toekomst worden steeds meer banen overbodig. Dit vertelde ik eigenlijk eerder ook al, maar blijkbaar is dit ook voor in de toekomst een houding die je beter kunt aannemen.
Het tweede punt stelt toch echt dat je je niet moet laten leiden door je emoties, maar objectief moet kijken naar een situatie en zo beter uit redelijkheid kan handelen.
Natuurlijk heeft het geen zin om overal boos over te worden of om te handelen uit haat, maar ik blijf er wel bij dat emotionele gezondheid voor gaat.

Het derde punt behandelt creativiteit; het hebben van een doel en niet gedachteloos volgen wat de rest al doet, zo heb je een stapje voor. Gelukkig weet 90% van de lezers van deze scriptie al dat ze super creatief zijn, dus je hebt niks om je druk over te maken.
De toekomst is helemaal klaar voor jou! Ook verteld Gardner over respect en het ethische aspect, je leeft niet alleen, dus bekijk je zelf ook in verhouding tot elkaar.

Een ander artikel over de toekomst vond ik ook wel interessant, het is een verslag van de universiteit van Amsterdam uit 2017. In dit verslag hebben ze het over een aantal gewoontes van schijnbaar succesvolle kunstenaars en wetenschappers.
De eerste karaktereigenschap is een open blik op de wereld en nieuwe ervaringen, hier hoort bij dat mensen risico's durven te nemen. Het omarmen van het onbekende en het beginnen zonder van tevoren een plan te bedenken horen hier ook bij. (het was nou juist de bedoeling in dit hoofdstuk me voor te bereiden op de toekomst door een 5-jarenplan te maken, maar blijkbaar kan ik beter geen plan maken)

Vervolgens hebben ze het over de karaktereigenschap 'het maken van de juiste gesteldheid om te maken' wat verder wordt uitgelegd als autonoom en ondernemend. Het bijhouden van een notitieboek en het aanleren van kleine gewoontes, tijd en ruimte zijn hierbij ook essentieel. (Hierbij denk ik weer gelijk aan het zorgen voor jezelf, voordat je jezelf gaat opeten.)
Als derde karaktereigenschap noemen ze het loskomen van de norm en het twijfelen hieraan. Gelukkig twijfel ik altijd overal aan, dus volgens mij ben ik helemaal klaar voor de toekomst. En hoewel het karaktereigenschappen zijn, stellen ze, zijn ze gelukkig wel aan te leren.

Je weet nooit hoe alles gaat lopen, of we met z'n allen weer in een crisis gaan of dat alle landen een vredesovereenkomst gaan sluiten en samen middelen gaan delen. Als de wereld de goede kant op gaat en er genoeg ruimte is om verder te ontwikkelen in de technologie maak ik me daar erg enthousiast over. Ik maak graag gebruik van allerlei digitale middelen voor illustratie en zie in de toekomst nog veel meer mogelijkheden in 3d tekenprogramma's als zbrush. Het lijkt mij heel tof om een keer samen te werken met mensen aan een project in VR.

Voor de nabije toekomst ga ik natuurlijk eerst afstuderen en veel mijn portfolio rondmailen. Ik zou graag beginnen met kleine opdrachtjes en later doorwerken naar grotere projecten. Dingen die ik nu al doe zijn posters, visitekaartjes en muurschilderingen en ik ben vroeger ooit begonnen met het maken van portretten. Het maken van geïllustreerde producten zal ik ook altijd leuk vinden, maar een doel is toch om dat dan bij een bedrijf te doen.

Verder blijf ik autonoom werk maken en toepassingen vinden daarvoor, mailen naar bedrijven waar ik voor wil werken en zoeken naar toffe projecten. Eigenlijk lijkt heel veel me wel leuk en om een duidelijk portfolio te hebben moet ik misschien wel verschillende versies maken.

Nu ik toch nog een lijstje heb gemaakt met punten, zit er niets anders op dan gewoon te zien wat de toekomst gaat brengen.

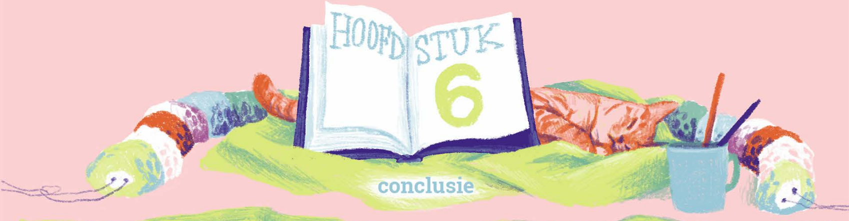

conclusie

Het schrijven van de scriptie was echt een leerproces op zich, ik heb letterlijk onderzocht wat de weg ernaartoe voor mij geweest is en hoe alles wat ik heb geleerd op de academie en daarnaast heeft bijgedragen aan dit proces. Je bent natuurlijk nooit klaar met leren, maar ik vind deze scriptie wel een goede bijdrage aan de afsluiting van mijn studie. Ik heb ook zeker de conclusie niet vrijgelaten van nog veel meer dingen die ik heb opgedaan tijdens het maken ervan.

Ik geloof heel erg in autodidacten, en mensen die vanuit hun eigen ervaring spreken, daardoor heb ik zeker niet alleen bronnen genomen van bekende filosofen en wetenschappers die al jaren met hun onderzoek bezig zijn. Ik heb ook vooral gekeken naar mensen die praktijkervaring hebben, in allerlei verschillende uitingen van het vak. Ik geloof dat elke mening telt, en dat iedereen een verhaal te vertellen heeft dat het waard is om gehoord te worden.

In een van de filmpjes die ik zag verteld Adam Duff, een concept artist over zijn ervaringen met het kiezen van een carrière. Hij vertelt over hoe hij vroeger zo veel minder middelen had om te leren en te ontwikkelen als beeldmaker. Hij dringt beginners echt aan zich te realiseren dat je geen cent uit hoeft te geven tegenwoordig om te leren, omdat je alles wel op internet kan vinden.

‘you have all the resources you need to create your own stability and legacy, your own website, promotions and client base. You can build stability on your own’

Hij verteld mensen dat het vooral belangrijk is om vertrouwen te hebben in je eigen werk en te werken vanuit je passie. Je moet je eigen toon zetten en najagen wat jij graag wilt veranderen in de wereld. Het systeem is tegenwoordig niet meer zwartwit, je kan je eigen visie realiseren en zoveel leren als je wilt van de wereld.

Een stukje over wat me dan zoal tegenhoudt in mijn werkproces, is het uitvoeren van mijn idee. Ik overdenk en twijfel vooral heel veel en wordt gauw moe als ik me weer ga focussen op hoe het niet werkt. Het heeft geen zin om inspiratie te forceren, soms lukt het en soms lukt het even niet. Het helpt om tussendoor iets anders te gaan doen, soms ga ik gewoon met een ander project bezig, waar ik dan ineens wel motivatie voor heb.

Een ander filmpje die ik zag benaderde het probleem juist vanuit de basis, want misschien kan je het jezelf gewoon veel makkelijker maken. Hij vraagt zich deze dingen van tevoren af en zorgt ervoor dat de basis in orde is:

Heb ik genoeg slaap gehad? – Heb ik genoeg gegeten? – Heb ik genoeg gedronken? – Heb ik (medicatie) genomen? – Heb ik genoeg beweging? – Heb ik het koud? – is mijn postuur in orde?

Het klinkt misschien raar, maar als één van deze dingen je dwars zit, ook al heb je het niet door, kan dat heel vervelend zijn.

‘a happy body is a body that is happy to make art. A hungry body is a hangry body’

Aansluitende vragen zijn:

Is alles goed? – zo niet, wat zit je dwars?

Het kan bijvoorbeeld heel lastig zijn als je iets anders aan je hoofd hebt
Daarna moet je je afvragen:

Ben ik opgewarmd? (door te tekenen) – hoe zit je energielevel? – verwacht je perfectie? – geef je jezelf onnodige beperkingen? – begrijp je wat niet lukt? – gebruik je het juiste proces, of ben je omslachtig bezig? – heb je afstand genomen/het beeld gespiegeld? – zijn je grijswaarden in orde/is je contrast goed?

Soms moet je gewoon een beetje afstand nemen, of iets anders doen. Misschien moet je je lat wat lager liggen, of beter bestuderen waar je mee bezig bent. Je moet het jezelf niet moeilijker maken dan nodig is.

Soms heb je gewoon ook wat nieuwe input nodig, inspiratie lijkt misschien uit het niks te komen, maar vaak heeft het dan toch iets te maken met informatie die net is opgeroerd of nieuwe ervaringen die je hebt opgedaan. Een keer een dagje naar het bos of het kijken van een film kan soms gedachten activeren de uiteindelijk leiden tot inspiratie.

Soms is mijn probleem juist gerelateerd aan te veel inspiratie, dan kan ik me niet vastzetten op één uitwerking. Ik vind het juist tof om een beetje van alles te gebruiken, en niet alleen bijvoorbeeld te tekenen naar waarneming of kinderboeken te maken.

De correspondent publiceerde een artikel over dit trekje dat ik ook heb: Waarom hard werken en je vroeg specialiseren helemaal geen recept voor succes is’
Er zou een regel bestaan dat wanneer je ergens 10.000 uur in stopt, dat je er dan toch wel een expert in zou zijn. Maar het gaat natuurlijk om de kwaliteit van die uren. Weet je nog die jaren op de middelbare school? En weet je dan ook nog wat je daar geleerd hebt?
Nee, precies.

Ook vertelt de correspondent dat je veel meer kan leren als je gewoon hier en daar wat foute keuzes maakt, het is ook belangrijk te weten wat je niet wilt.

‘Verbreed je horizon, geef jezelf de tijd, switch van beroep. Zo maak je niet alleen een passender studie-, werk-, of sportkeuze, je wordt er ook nog eens creatiever in.’

Ik had het eerder al over die twijfels, dat zelfvertrouwen dat soms ver te zoeken is. Soms heb ik het ook nét andersom, dan denk ik dat het fantastisch gaat en dat ik het allemaal makkelijk kan. Wanneer dit dan niet zo blijkt te zijn ben ik weer terug bij af. Maar dit is niet erg hoor, want als alles goed zou zijn, zit er ook geen uitdaging meer in.

Ik vond een interessant artikel van 2015 van Frontiers, die een aantal onderzoeken hebben samengebracht omtrent cognitieve, emotionele en neutrale correlaties van creativiteit. Hier stond ook een stukje in over hoe optimisme effect heeft op je proces. Het is makkelijker je doel te bereiken in een omgeving waar je gemotiveerd wordt en beloond wordt voor je slagen, dan situaties die je verder niet stimuleren om te slagen.

Dit is wel een van de redenen dat ik nog twijfel of ik wel vanuit huis wil werken, omdat je toch zo veel stimulatie krijgt van je omgeving in bijvoorbeeld een collectief.

Motivatie kan op 2 manieren bestaan; als een intrinsieke motivatie en een extrinsieke motivatie. Bij intrinsieke motivatie word je gemotiveerd vanuit bijvoorbeeld endorfine, het is op een natuurlijke manier bevredigend. Bij extrinsieke motivatie is er een externe factor die je beloond, of juist een straf die je wilt ontwijken.

In mijn proces loop ik vaak tegen mijn eigen verwachtingen aan. Niet alleen voldoe ik niet altijd aan mijn verwachtingen, ook heb ik de neiging het moment van uitwerken uit te stellen. Het probleem is alleen dat als je het niet uitwerkt, het ook niet beter kan zijn dan je verwachting.
Er zit een gouden middenweg in waarin ik het proces nog kan waarderen, maar ook tevreden kan zijn met het eindresultaat. Natuurlijk denk ik achteraf altijd dat er iets beter kon, maar ik heb ook geleerd om fouten te maken. Zonder fouten leer je niet.
Na de academie zul je vooral je eigen ergste criticus zijn, soms moet je jezelf vertellen dat het okay is als het niet helemaal perfect is.

Het voordeel van studeren aan een academie is niet alleen de stimulerende leeromgeving, maar ook het voorgeschoteld krijgen van dingen die je jezelf misschien niet aan zou willen doen als autodidact. Zoals bijvoorbeeld het schrijven van een scriptie je zeker helpt je verder te verdiepen in een onderwerp dat je interessant vindt, terwijl je de uitdaging niet gauw aangaat zonder dat je er de beloning ‘slagen’ tegenover hebt staan.

Ik heb het al eerder even kort gehad over wat ik zou willen vertellen met mijn beeld, en afgezien dat het heel breed is, komt het er toch op neer dat ik mensen wil laten inzien hoe fijn het is om stil te staan bij wat je hebt en hoe mooi en inspirerend hele simpele dingen kunnen zijn.
Soms is het beter af te stappen van wat je denkt dat moet en accepteren dat je meer hebt aan het loslaten van alle verwachtingen. Ik merkte bijvoorbeeld dat ik na het nemen van een korte rust, na het focussen van mijn energie op iets anders dat er totaal niet aan gerelateerd is, je nieuwe ogen geeft om mee te kijken.

Een artikel over de (neuro)wetenschap achter de creativiteit stelt 4 stadia van het proces. De voorbereiding, incubatietijd, verlichting en verificatie.
In het eerste stadium ben je nog van alles aan het ondervinden en ontdekken. Je voedt je brein als het ware met informatie en doet hier verder nog niks mee.

Dan is het goed om je brein op deze input te laten ‘broeden’ het werkt bijvoorbeeld heel goed om iets anders te doen, heb ik zelf ondervonden. Het liefst iets dat totaal niet te maken heeft met je project en ook graag iets dat je zonder hersens kan doen (douchen, kerstversiering uit de knoop halen)

Vervolgens krijg je vanzelf (hoop ik) ergens een keer een EUREKA-moment, je krijgt een idee.

Maar voordat het iemand ooit kan bereiken, moet je er natuurlijk wel werk van maken en nadenken over een goede uitwerking die past bij je idee.
"Some of the greatest creative ideas of all time can easily be lost because they're not packaged in the right way or consumable,"
Het laatste puntje dat ik nog in de conclusie wilde sluit misschien wel aan op het werken in een stimulerende omgeving. Een goede omgeving met het juiste proces is voor iedereen weer verschillend.

In deze podcast hoor je Stan Prokopenko en Marshall Vandruff praten over verschillende aspecten die belangrijk zijn voor de beeldmaker in de tegenwoordige tijd. Een van de punten ging over het opzetten van een ruimte, een plek waar het werken aan je illustratie de focus is. Je wilt niet lekker in een focus zitten en ineens gestoord worden door je kat die in een hongerige bui je inktpotje omstoot of door sociale media, omdat je dat nog ergens in een tabblad op je laptop open hebt staan.

Ook vertellen ze over de nadelige gevolgen wanneer je in je beginjaren direct wordt opgemerkt en succes maakt. Je kan het beste succes zo lang mogelijk vertragen, als je eenmaal gewend bent aan succes, wordt het er niet leuker op.

Hetzelfde eigenlijk bij de drang voor mensen om iets te doen, en niet stil te staan. Als alles hetzelfde blijft, heb je het gevoel dat je stilstaat.

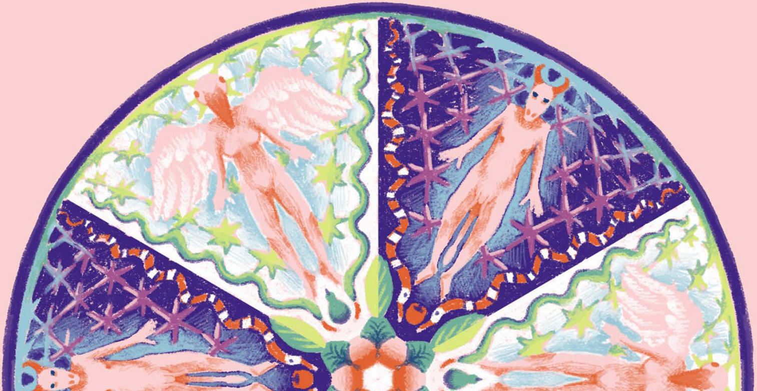Alles verandert op dat moment, je moet genieten van de weg ernaartoe.